

Դ Ի Տ Ա Կ

Բ Ի Ի Զ Ա Ն Դ Ե Ա Ն

Դ Ե Ն Դ Ի Ո Յ

Ը Ն Կ Ե Ի Ո Ւ Թ Ե Ա Ն Ա Բ Ը Ա Բ Ո Ւ Ն Ե Ա Յ

1813.

22 • 23 • 24 • Յ Ո Ւ Լ Ի Ս :

Դ Ն Կ Ի Լ Դ Ե Ռ Ռ Ա :

Լեւորա • 12 Յոսիսի :

Լեւորա • 12 Յոսիսի : Ինկիլիզին ու Ըվէտին Տերուծինը ըրին մէկզմէկու մէջ դաշնագրուէ միաբա նուծե մարտի 7ին 1813 • աս դաշնագրուէ զօրութիւն 30 հազար զօրք առաւ Ըվէտը Ինկիլիզէն օգնութեան համար Փրանսիային դէմ • Ըվէտնայ խօսք արժաւ առնելու հա մար Եօրվէճիան Տանիմարդային ձեռքէն :

(Մօնիթում :)

Փ Բ Ա Ն Ս Ա :

Փարէզ • 29 Յոսիսի :

Կայսրուհին կառավարը Փրանսայու առաւ աս հեռեւեալ խաղարները յունիսի 29 ին : Ամուս 24ին Եաբօլէօն կայսրը ու Սաբ տոնիայի Թագաւորը մէկ տեղ կերակուր

կերան : Վէսդֆալիայի Թագաւորը հասաւ Տրէզտա՝ Եաբօլէօն կայսեր հետ տեսնուել լու համար : Պալլէնայի Թագաւորը Մօ նաքային մօա Ենիֆէմպուռկին շրջանակնէ ըր 25 հազարով բանակմը կարգաւորեց Խաբօն Ըրա : Իգալիայի փոխարքան կըկառ դաւորեկոր Իգալիայի համար մէկ մեծ բա նակմը Բիալէին ու Ատիճէին մէջ տեղը : Եոր գունդը որ կարգաւորվեցաւ Մալ տէպուռկին մէջ, կըբաղկանայ 40 պագդա լիօնէ ու 80 կոոր Թօփէ • ասոնց գլխաւոր հրամայօղը է Վանտաւ Ճէնէաւը : Բրին չիքէ Էքհմուհլը կըկենայ Ամպուռկ, և Է րեն գունդին նորէն օգնուէ հասաւ Փրան սայէն : 15 հազար Տանիմարդայի զօրք կայ աս Ճէնէաւին հրամանին տակ : Աերջի պատերազմը եղաւնէ այնպիս յանկարծակի սկսվեցաւ որ տահա աղկմը չէր կարգաւ ւորված գունդերը իւրաքանչիւր պագդա լիօններուն մէջ • Հիմայ ամմէն բան կանո նաւորէլ է : Ամմէն օր նոր նոր գունդեր կըհանինկոր Տրէզտա, և հասնէնուռպէս Եա :

Կաբոլէօն կայսրը աչքէ կանցընէ ու կրկնէ իրենց որոշեալ տեղերը : Բանակին հետ կայ շորժական աղօրթներ Կէյթֆօնէր որոնք միշտ ալիւր կաղան բանակին համար : Աւանց դագրեւու կամրացընենկոր կը կառնին ու Ալիթէմպէսին բերդերը , նմանապէս Ամպուռի քղքը : Քուբուհալէն ինն ամիոցները որ Մոսկովները առին փըրանսըններուն ձեռքէն , ու այրած աւրած թողուցին ու ետ քաշվեցան անկից , հիմայ Փրանսընները նորէն կըշնենկոր : Երբորդ գունդը որ է Լապոնա Ճէնէնալին կառավարուէ տակը , բանակեցաւ Տրէզապի առնի անտառներուն մէջ՝ Էլզա գետին ձախ եղեբքին վրայ : Պահապան ըսված գունդը ունի 9 հազար ձիաւոր , 200 թօփ , հարկւր հէր հետեակղորք : Իւենիէն Ճէնէնալին գունդը կըկարգաւորվկոր կօրլիգէն վար , ու անհամար զօրք կուգայ կոր աս գունդին օգնութի : Սարսոնիայի թագաւորնալ կըշառցընէկոր իրեն գունդը : Հաշտութե վր խօսելու ժողովը սա հա չեղաւ , բայց աս մօտերս պիտոր սկսի . ասոր ուշանալուն պատճառը չեղաւ Փրանսան : Կաբոլէօն կայսրը Բրիտնիէ Բօնեա թօլքիին գունդին գիրքը փոխեց , ու նոր գիրքով կարգաւորեց :

Կաբոլէօն կայսրը ունենալէն ետե մէկ քերտղանց բանակի գիրքով , և անթիւ անհամար զօրք ու զօրութիւն , ի վերայ այսր ան փափագելով կըբաղձայ մէկ ընդհանուր հաշտութեմը :

Բընաթ երևելի զօրապետը որ խրկը ված էր Տանձքա զինադադարման խապարը տանելու համար , հասաւ հոն . աս զօրապետը շատ դժուարութե քաշեց մինչև որ գնաց մասա բերդը , վն զի Ռասա Տանձքային մէջ եղած զօրաց Ճէնէնալը ձանձրացած թնամիներուն խրկած մարդիկնէրէն որ կուգար գրեթէ ամմէն օր , խապար խրկերէր Մոսկովներուն , թէ ասկից ետե մարդ մի խրկէք ինծի զէրէմ չեմ ընդունիր . բայց աս զօրապետը վերջապէս զինքը ճանցուց ու ներս մտաւ . մարդ չի կընար երևակայել ան ուրախութիւնը որ աս զօրապետին բերած խապարը պատճառեց ան կըտրիճ զօրքերուն մէջ՝ որ ամենեւին չէր երևնար թէ են պաշարած բերդի պահապաններ :

Գաշնադրուէ կէօրէ Մոսկովները կու-

տանկոր տանձքային պահապաններուն ամմէն օր 20 հազար խոշոր սօմուս : Աս տեղը ունի իրեն պաշար դեռ մէկ տարվան համար : Չինուորական ճարտարապետները բսրեն թէ աս բերդը տահա կըլիմանայ 3 ամիսէն աւելի՝ և թէ թնամին դուրսէն պատերաղմելու ալ ըլլային 200 կտոր թօփով . մինչև հիմայ թնամին չհամարձակեցաւ մէկ այստիսի դժուարին գործքիմը ձեռք զարներու :

Տուֆէն Ճէնէնալը որ էր գլխաւոր հրամայող Սէնթիէն Բերդին , քեբըլի 15էն սխած լեզբէ Բերդին պաշապանութե պափօնէ Մոսկովէ բան ու Պոստիէրան դէմ . մէկ հասքեղ զինեալ աս երկայն պափօնութե համաօրոնիէ :

Կոմսո Ճէնէնալը որ էր Սթէթիին գլխաւորը՝ Ճէնէնալ Տուֆրէսին առաջ , փեարվարի 15 ին հիւանդ էր , և էրթէսի օրը գրեց թուղթ Տուֆրէս Ճէնէնալին յանձնելով իրեն պաշածը՝ անոր , վասն զի մէյմ ինքը հիւանդ ըլլալով չէր կրնար ան ծանր աշխատանքներուն զինանալ և կառավարել զօրքը ինչպէս որ պէտք էնէ , մէյմնալ որ թնամին ստատիկ մօտեցերէր բերդին . ինչ և իցէ Ճէնէնալ Տուֆրէսը առաւ հօտեղի գլխաւորութե պաշածը , և շուտմը նոյն օրվան մէջ խրկեց շորգունդ իրենց պաշար հոգալու համար . աս գունդերը ներս բերին 736 եղ , 1352 ալ խոշոր , շատ առապաներով խոտ , յարդ ու ուրիշ կենդանիներու կերակուր . աս գունդերը բերդէն հեռացերէին 10 միոնիչափ միայն և ուշացան 6 օր : Աս միջոցին Պոստիէնը թէպէտ չէին գեռ հրատարակած պատերազմ ֆրանսըններուն դէմ , բայց ապառամբութե կասկածմը տըվերէին անոնց . աս պաշարներէն զատ սկսաւ պատրաստել նաև ամմէն տեսակ բերդի պաշապանութե համար հարկաւոր եղած փայտեղէնը ու ուրիշ նիւթերը : 30 հազար չուվալ հող կրկն տըվաւ ներս : Աս գործքերը ու պատրաստութիւնները երբոր այսպէս փութով կը ջանար լըմնցընէլ ֆրանսընին Ճէնէնալը , Պոստիէ կառավարները դէմ կըղընէին պատճառելով թէ չեն հարցուցած թագաւորին ընելու համար աս բաները , և կուղէին ուշացընել պատրաստութիւնը , բայց ֆրանսընին Ճէնէնալը կասկածելով իրենց

ասլ

ապստամբութեն, որք կոխեց, ու առանց մէկ վայրկեանմը կորսնցունելու իրեն ուղածը առաջ տարաւ՝ իմացնելով անոնց թէ բերդը քաղաքով հանգերձ պաշարման վըտանդի մէջ է:

Փրանսըզին Ճէնէալը հրաման հանեց որ իմացնեն իրեն որչափ պաշար կայ քաղքին մէջ՝ որ անոր Կէօրէ ինքնալ պատրաստըին՝ որչափ անասուն ունէին մասնաւոր անձինք՝ թէ ֆոտերով նշանէլ տրվաւ, և արգելեց՝ որ առանց իրեն մասնաւոր հրամանի հիւ մէկը չեմարթըլի: Բոլոր աչքէ անցնէլ տրվաւ քաղքի շուրի թուրումպանէրը՝ որչափ տուններ ու շինուածքներ կար, նէ ամրոցներուն մէջ, բոլորը բլցնէլ տրվաւ, պաղի շինուածքներու ալ կըրակ տրվաւ ու այրեց՝ տեսնալով թէ շատ ժամանակ կըկորսուի կոր բջցունելու հմբ՝ այրեց Ունթէրվիքին արուարձանը՝ աս կրակը շատ տարածվելով՝ այրեց այնպիսի տեղերալ՝ որոնց այրելը չէր ուղեր Ճէնէալը: 150 կանգուն երկայնուէ, ջրս կողմէն որչափ ծառ կարնէ կըրտեցին: աս միջոցիս բերդը ու ամրոցները առանց ժամանակ կորսնցունելու կամրացնէին կոր զինուորական ճարտարապետները, նմանապէս թօփ ճինքերուն դունդը կըլատարաստէին իրենց թօփերը պատնէշներուն վրայ:

Աս ամիշն բաները երբոր ի գործ գրվեցանէ, Ճէնէալը նախատես ըլլալով թէ թաղէ միտերնին չէր բաւէր շատ ժամանակ, որոնց որ մէկ իւրիւր շինալ ընէ շրջակայ գեղերուն վրայ՝ աս գործքիս համար որոնչեց 2 պաղգալիօն 2 կտոր թօփով, ու խըրկեց 8 մրոն հեռու գեղերուն վրայ՝ ուր տեղ որ խաղախները ըցվէրէին՝ աս երկու դունդը անհամար խաղախներու մէջ արագութեմ մտած շատ բաներ յափշտակեցին ու եկան մասն նորէն քաղաքը՝ բերին հետերնին 5 խաղախ, 504 ալ եղ: Ճէնէալը խալիկերնալ, որ էր Տամ պղտիկ քաղքին գլխաւորը Ժողիւրէ 191 եղ: Ամիշն որ զինուորներուն կըրտվէր իրենց որոշած կերակրոյ բոլը:

Աւել բերանները Սթէթթինին հաղորդակցուելը դուրսի հետ կորեցաւ մէկ քաշի Մոսկովի զօրքերէ: Մարտի 15ին մարդը եկաւ Տուֆրէս Ճէնէալին, Պուււով Պուււի Ճէնէալին, և իմացնելով պատերազմը որ հրատարակվէր Պուււի ու

Փրանսըզի մէջ, ուղեց Սթէթթինը աս Ճէնէալին, բայց Փրանսըզին Ճէնէալը դէմ կեցաւ ու մտիկ ջըրաւ Պուււի Ճէնէալին խօսքին ու սպառնալիքներուն: Թըղթակցուելը Ճէնէալներուն կըրնենք յաջորդ գիտակին մէջ:

Մարտի 29ին Պուււիները սկսան պատերազմել Փրանսըզի երկու դունդին հետ՝ որոնք կըկենային Սթէթթինէն դուրս՝ ըրտեսելու հմբ Մոսկովին ջըրուելը: Եօրէօր Պուււի կըլատենք իրեն զօրքը Սթէթթինին առջևը: Բիւ ժամանակ անցաւ չանցաւ աս բանիս վր, Տուֆրէս Ճէնէալը դուրս ելաւ բերդէն մէկ պաղգալիօնով ու 3 կտոր խաղա թօփով՝ ջըրս կողմէն փախուց Պուււիները՝ հարկու հոգիի չափ զայրնելով անոնցմէ: Փրանսըզներէն մեծերէ մէկ զինուորմը, 5 ալ վերաւորվէրէ: Աս միջոցիս Տամ քաղաքը որ հեռու էր խէմը Սթէթթինէն շատ արկարացաւ, ու ինկաւ վտանգի մէջ հէմէն Պուււիներուն ձեռքը ինալու՝ եթէ ապրիլի 6ին Ճէնէալը Տուֆրէսը մէկ պաղգալիօնմը Ռատիէս Տամ քաղքի գլխաւոր Ճէնէալին շուտ մը չի խրկէրնէ օգնութիւն՝ աս խուսիք Ռատիէս Ճէնէալին կառավարութեմ, առաւ կըրտիճութեամբ Ֆինքէնկալալ գեղը թշնամիներուն ձեռքէն՝ որուն մէջը կար 2 հազար հետեակ ջորք ու մէկ քանի կտոր ալ թօփ, աս գործողութեմէն Փրանսըզները գերի բռնեցին Պուււիներէն 15 հոգի ու 100 հոգիալ զայ ըրին կէսը ըսպաննելով կէսը վերաւորելով, առին նաեւ մէկ թօփմընալ և այսպէս նորէն ամրացցին Տամը՝ ասկից ետեւ Փրանսըզին Ճէնէալը ամրացուց Օաէս գետին մէկ ճիւղին եղբը՝ որուն գլխացի կողմէն ալ թշնամիները կըլատարաստվէին կոր աստիկ կողմը անցնելու: Փրանսըզները միշտ ջանացին իրենց թշնամիներուն ոտք կոխել չեալաւ աս տեղս, վն զի խխա հարկաւոր էր իրենց բերդին սպառնալու թէր համար:

Ապրիլի 15ին եղաւ մէկ սառտիկ ու թանձր փուսմը, ան պատճառաւ Պուււիները 2500 հոգիով ու 10 նաւակով որ ձգէրէին աս լիճին մէջ սկսան զարնելի Փրանսըզի ջորաց հետ՝ որ կեցերէին աս լիճին եղբը: Նոյն ատենը մէկ ուրիշ դունդմը նալ սկսաւ զարնելի քաղքին հետ, բայց Պուււիներուն վախճանը չէ թէ քաղաքը

աւանել էր, այլ էր Ֆրանսըզները խաբէլ ու սլատալեցընէլ քաղքին չըջանակները՝ որպիսի կարենան գիւրութի գրաւէլ աս լիճին եզերքը։ Ֆրանսըզին Ճէնէալը իմաւ նալով իրեն թշնամիներուն ֆէնար, օգնուի հասաւ լիճին եզերքի վրայ պատերազմող զօրաց։ Պուռնիերը Մոսկովները առջի բերանը ունէցան մէկ քանի մանր յաջողութիւններ ու կըտրեցին երկու կամուրջ՝ որոնք խիստ հարկաւոր էին Ֆրանսըզներուն, բայց վերջը սաստիկ ջարդըլէլով Սուա Ֆրանսըզին գլխաւորին գունդէն՝ վաւալեցան մինչեւ ան կամուրջը՝ ուրտեղ որ Ֆրանսըզին 200 զօրքը 4 կտոր թօփով գէմ կըգնէր կոր երկու սահաթէն պէրի գրեթէ 1400 հոգեոյ ու 6 նաւակի՝ որոնք զինած ըլլալով խոշոր թօփերով աղէկ յաջողութիւն կրակ կընէին կոր Ֆրանսըզներուն վրէ։ աս գործողութեն ետեւ պատերազմը շատ շերտեցաւ, վասնորի հէմէն սկսան փախչել թշնամիները։ Աս զարնըվելուն մէջ մեռերէ Ֆրանսըզներուն կողմէն 6 հոգի ու 60 ալ վիրաւորներէ։ Իսկ մէկալ կողմէն զայ եղերէ 800 հոգի մեռածներով վիրաւորվածներով, նոյն օրվան մէջ շուտը աւրած կամուրջները նորոգվեցաւ։

Աս բաներէս ետեւ Մոսկովները Պուռնիերը Սթէթթին ու Տալին չըջանակները աւանց դադրելու կըլինէին ու կամրացը նէին իրենց ամրոցները, բերել տրվին հոս խէրը թօփներու գունդ իրենց թօփերով, անոր համար առկից ետեւ խիստ դժուարացաւ Ֆրանսըզներուն քաղքէն դուրս ելլալը։

Ֆրանսըզին Ճէնէալը կուղէր այրել Քրահով գեղին տուները, վնդի թշնամիները հոնտեղվանքը պահվեալ, յանկարծակի վրայ հասնելով կըսպաննէին Ֆրանսըզին բերդէն դուրս ելած լրտեսները, և աս պատճառաւ Մայիսի 12ին մէկ մեծ գունդոր բերդէն դուրս հանել տըվաւ։ աս գունդին առջի գործքը եղաւ գեղի տուններուն կրակ տալը։ աս միջոցիս Մոսկովները Պուռնիերը Ֆրանսըզներուն վրէ հասան մեծ գունդովոր ու 4 կտոր թօփով, անատները Ֆրանսըզին Ճէնէալը ուրիշ

պաղդալեծովնորէն հանեց դուրս բերդէն՝ առջի գունդին օգնուէ համար, և մէկ գունդովնոր պատրաստեց ետէկ զօրաց։ և որովհետեւ Ֆրանսըզ Ճէնէալին միտքը էր իմանալ իրեն թշնամին զօրութիւն, իրեն երկու պաղգալեծովնոր որ կըբաղկանար 600 հոգիէ, թշնամին ալ կողմէն մինչեւ ձախ կողմը գնաց՝ թէպէտ և թշնամին զարհուրելի կրակ կընէր ասոնց վրայ։

Երբոր աղէկը իմացաւ թշնամեոյ բայ նակին ինչ ըլլալը ջըլալը, հրամայեց իրեն զօրացը որ ետ դառնան ու մահան բերդը։ Աս պղտիկ պատերազմին մէջ մեռաւ Ֆրանսըզին կողմէն 2 օֆֆիցիալ ու 8 ալ զինուոր։ 60 հոգիէ չափ ալ վիրաւորվեցաւ։ Իսկ մէկալ կողմէն մեռերէ 2 օֆֆիցիալ, 300 զինուոր։ 2 օֆֆիցիալ ալ վիրաւորվերէ։ Աս կից ետեւ Ֆրանսըզին Ճէնէալը բերդէն դուրս չելաւ՝ մարդ չիկորսընցուէլու հմրոնող զի եթէ գիպուածքով թշնամին յաղթը ված ետ քաղվելու ըլլային՝ բաւական զօրութիւն ունենալով կարենայ ինքնալ վաղել անոնց ետեւէն։ Աս պատմող Ճէնէալը՝ պատմութիւն կըլըմնցընէ աս հետեւէլ վերջաբանութիւն։ « Իշտէ աս է Սթէթթինին պաշտպանութիւն պատմութիւնը՝ որուն վրէ հրամայող ու կոռաւար դրվեցայ ետ աս « քիբի գլխաւորներէն։ Չանացի ի գործ « գնէլ ամմէն կարելի ու հարկաւոր մի « ջոցները պահելու համար ան յոյսը ապա « լինուէ՝ որ քաղքին կառավարուիլ գրե « իբէր իմ վրաս։ Թէ որ ըրի մէկ քանի ա « զէկ բաներ՝ պէտք է ընծայել իմին օգնա « կաններուս խելքին ու կտորիճութեւնը, « միայն գէշ եղած բաները իմնէ, բայց ա « ռաջագրութիւն որ նորէն չընէմ։ Ես եթէ « ուրիշ հիշ մէկ աղէկ բանիւ ըրած չեղած « պիւն ըլլամ, կըրնամ ըսել ապահովութիւն « Թէ բերդը աւելի ամրացուցի ու ապա « հովցուցի թշնամիներուն գէմ քան զան « ինչ որ առաջ գտայ ես երբոր ընտրըվե « ցայ գլխաւոր աս տեղին »։

Սթէթթին 7 Յունիսի 1813։

Հասարակաւ։ Ճէնէալ Տուֆրէս։
(Մօնիէոն)։

Աս գործքս՝ որ է պատմութիւն հիմնական ատենիս, տանըհինի օրը մէյրը կըսըպվի։
ԻՎԵՆԵՏԻԿ ԻՎԱՆՍ ՍՐԲՈՅՆ ԴԱԶԱՐՈՒ։